

ІВАН ФРАНКО В МЕМУАРИСТИЦІ ТА ЕПІСТОЛЯРІЇ ЛЮДМИЛИ СТАРИЦЬКОЇ-ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ

Лариса КАНЕВСЬКА

*Музей видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка,
Панаса Саксаганського, Михайла Старицького,
вул. Саксаганського, 97, Київ, Україна, 01032*

Проаналізовано рецепцію постаті Івана Франка в маловідомих спогадах та листуванні української письменниці й громадської діячки Людмили Старицької-Черняхівської. Розглянуті факти додатково висвітлюють взаємини І. Франка з М. Старицьким, зокрема історію написання Франкової статті «Михайло П. Старицький» (1902).

Ключові слова: мемуари, епістолярій, рецепція, оцінка, творчі взаємини, біографія.

Широке коло громадсько-літературних і особистих зв'язків Івана Франка, вагомість його постаті в культурному житті України останньої чверті XIX – перших десятиліть XX ст. зумовили багатство мемуарної франкіани. Чимало спогадів про письменника писали, так би мовити, по «гарячих» слідах – протягом перших десятиріч після його смерті. Виходили вони переважно окремими журнальними публікаціями, тому із часом з'явилися спроби їх систематизувати. Першими такими компендіумами франкознавчих мемуарів були окремі видання, упорядником яких був Олексій Дей (1956. – [Кн. 1]; 1972. – Кн. 2; 1981). Щоправда, ці спогади, як і більшість видань Франкових творів за радянських часів, були вибірковими, їх досить тенденційно купюрували. За незалежної України постала потреба повного, не обкраяного цензурними втручаннями видання спогадів про І. Франка. Такі спогади вийшли у Львові 1997 року за редакцією М. Гнатюка. Однак говорити про повноту наших уявлень про мемуарну франкіану та її наукову вивіреність, здається, поки що не доводиться.

І це цілком зрозуміло, адже часом ідеться про малодоступні діаспорні видання, де ці мемуари були вперше опубліковані. Як, наприклад, спогади Володимира Кедровського про перебування І. Франка в Одесі, надруковані в американській газеті «Свобода» та книжці «Обриси минулого: Деякі останні діячі-українофіли напередодні революції 1917 року» (Нью-Йорк; Джерсі-Сіті, 1966). Ці мемуари, що не фігурували в жодній з досі виданих франкознавчих бібліографій, лише порівняно недавно залучені до наукового обігу в Україні [4; 6]. Щоправда, думки одеських краєзнавців про оригінальність та наукову достовірність окремих місць спогадів В. Кедровського досить неоднозначні [2; 5].

Брак цілісного охоплення мемуарної франкіани тим паче зрозумілий, коли вона захована в неописаних і неоцифрованих приватних архівах, що зберігаються за кордоном

і доступ до яких, зрозуміло, для нас обмежений. Виявлення таких мемуарів – часом справа щасливого випадку. Описуючи нещодавно фонд українського літературознавця Юрія Тищенка (Сірого) в Архіві-музеї ім. Д. Антоновича УВАН (США), українська дослідниця Т. Скрипка виявила в ньому лист відомого еміграційного літературознавця Михайла Мухина, до якого був долучений автограф його досі не публікованих спогадів про перебування І. Франка в Києві 1907 року.

А часом не треба звертати свої погляди далеко за океан, щоб натрапити на невідомі або маловідомі сторінки франкознавчої мемуаристики. Досить кинути оком на творчий доробок наших напівзабутих, «проскрибованих» у радянські часи письменників і громадських діячів – сучасників І. Франка. До таких належить і Людмила Старицька-Черняхівська (1868–1941), донька письменника Михайла Старицького, талановита українська поетеса, прозаїк, драматург, перекладач, театральний і літературний критик та активна громадська діячка. У найповнішому на сьогодні виданні спогадів про письменника (Львів, 1997) фігурує тільки згадка Франкової доньки А. Франко-Ключко в її спогадах «Іван Франко та його родина» про те, що, будучи в Києві з червня 1914 року, вона познайомилася з Л. Старицькою-Черняхівською в Українському клубі [9, с. 487]. Цей осередок (розташований за адресою вул. Володимирська, 42) після перейменування на літературно-мистецький клуб «Родина» згодом, по смерті М. Лисенка (1912) очолила, Л. Старицька-Черняхівська. Жодних згадок про взаємини письменниці із самим І. Франком, її мемуарну франкіану навіть у примітках до цих спогадів немає.

А тим часом Л. Старицька-Черняхівська є авторкою мемуарів не тільки про корифеїв української сцени («Двадцять п'ять років українського театру. (Спогади та думки)»), не лише про своїх родичів та близьких друзів (М. Старицького, М. Лисенка, В. Самійленка, Лесю Українку), а й про І. Франка. В архіві музею М. Старицького, що входить до складу Музею видатних діячів української культури, збереглися три рукописні варіанти цих споминів – «Ів. Франко (Спогади)», «Про Франка» та «Уривки спогадів про І. Франка» [13; 18; 19]. Усі вони майже ідентичні за змістом, проте останній має деякі відмінності у стилі викладу та окремих деталях.

Перший автограф Л. Старицької-Черняхівської («Ів. Франко (Спогади)»), записаний олівцем на сторінках шкільного зошита, фактично є чернеткою двох останніх текстів. Саме його підготував до публікації Лесь Герасимчук іще в середині 1960-х років у журналі «Дніпро» [7], звідки ці мемуари передрукував з деякими купюрами О. Дей у 2-й книжці збірника «Іван Франко у спогадах сучасників» (Львів, 1972). Чернетку споминів написано не раніше 1925 року (в робочому зошиті Л. Старицької-Черняхівської міститься перед конспектом розвідки Д. Антоновича «Триста років українського театру», що вийшла цього року) й не пізніше травня 1940 року Л. Герасимчук гадає, що цей текст створено близько 1940 року, – тоді ж, коли й більшість мемуарних есеїв письменниці. Пізнішого походження рукопис спогадів «Про Франка» (можливо, рукою Л. Герасимчука), що повністю дублює текст журнальної першопублікації. Найповнішими серед спогадів Л. Старицької-Черняхівської і, до речі, єдиними датованими є «Уривки спогадів про І. Франка» (написані 26 травня 1940 року). Напевно, упорядникові першого видання споминів на той час не був відомий цей чистовий автограф, однак він цілком слушно

визнавав незавершеність спогадів, що їх подавав до друку: «Деякі фрагменти вочевидь призначалися до пізнішої обробки, – бо де-не-де увірвано речення, вжито скорочень, пропущено до уточнення дату» [7, с. 127]. Окремі місця опублікованих мемуарів, що, як можна здогадатися, невиразно відчитувалися з чернетки, мають певні різночитання порівняно із чистовим автографом. Усіх цих недоліків майже немає в «Уривках спогадів про І. Франка», на які й покликатимемося нижче, при відтворенні зберігаючи мовні особливості оригіналу та вносячи лише окремі пунктуаційні зміни.

З І. Франком доля звела Л. Старицьку-Черняхівську ще в ранній юності. «...Між моїми батьками і д-ром Франком були вже здавна хороші і досить близькі відносини», – писала Л. Старицька-Черняхівська у своїх спогадах про письменника [19, с. 2–3]. За твердженням мемуаристки, знайомство її батьків з І. Франком відбулося по дорозі М. Старицького на лікування до Марієнбаду (Чехія). Найімовірніше, це могло трапитися у Львові, де зазвичай зупинялися українці з Наддніпрянщини, їдучи за кордон. Однак щодо особистого знайомства М. Старицького з І. Франком у літературознавстві не існує однозначної думки, зокрема В. Олійник вважав, що воно не відбулося [8, с. 117]. У листах до І. Франка (1901–1904 років) Л. Старицька-Черняхівська значно стриманіше писала про ступінь їхньої близької знайомості.

Уперше майбутня літераторка побачила І. Франка, який невдовзі став одним з першорядних талантів в українській літературі, у травні 1886 року в Києві, коли він брав шлюб з Ольгою Хоружинською. Тоді «Людя» (як її нерідко називали в родині) була 18-річною дівчиною, тож не випадково власне факт весілля Франків їй запам'ятався найбільше. Якщо вірити спогадам Л. Старицької-Черняхівської, виїзд молодого¹ до церкви відбувся саме з помешкання Старицьких. Ця сцена сповнена колоритних деталей: «Коли Франко вскочив в екіпаж, – як зараз бачу його обличчя і веселу усмішку, коні рушили і почали чомусь бити. «Погана ознака», – зашепотіли навколо няньки й господині. <...> Франко озирнувся, підніс капелюха і усміхнувся жіноцтву. Зникли коні і екіпаж» [19, с. 2]. Р. Горак висловив припущення, що цей епізод спогадів Л. Старицької-Черняхівської про коней нав'язаний розмовами самої Ольги Франко, є витвором хворої уяви останньої: «Вона часто розповідала про них, а тому не дивно, що багато хто в це вірував» [1, с. 113].

Звісно, не варто сліпо покладатися на факти, що їх наводить Л. Старицька-Черняхівська, оскільки свої спогади мемуаристка писала вже на схилі літ. Виникає питання: чому, скажімо, І. Франко виїздив до шлюбу від Старицьких, адже, будучи того разу в Києві, він зупинявся у Сергія Киричинського в закладі «Штучних мінеральних вод», що розташовувався в саду Купецького зібрання (нині Маріїнський парк)? Сама Л. Старицька-Черняхівська висловлювала непевні припущення щодо цього: «Мабуть, І. Франко спинявся у нас, господа була <велика>» [19, с. 2]. У чернетці мемуаристки знаходимо ще один цікавий здогад: «...[чи] то мама моя мала бути *dame d'honneur*²...» [13, с. 2]. Однак твердо згадати причину не могла – наведені цитати в обох автогра-

¹ У чернетці спогадів є виправлена згадка про від'їзд молодої, але в чистовому автографі йдеться лише про І. Франка.

² Фрейліна (франц.). Тут: особа, що допомагає в організації весілля.

фах закреслені. Можливо, початок шлюбного обряду в оселі Старицьких відбувся з тих же конспіративних міркувань, що змусили перенести заручини І. Франка й О. Хоружинської від свояка Франкової дружини Єлисея Трегубова, якому зв'язки з «політично неблагонадійним» Франком загрожували втратою посади в Колегії Павла Галагана, до помешкання Павла Житецького [див.: 26, с. 190–191]. Як би там не було, цей цікавий сам по собі й не засвідчений іншими відомими на сьогодні джерелами факт заслуговує на увагу.

«Як зараз пам'ятаю Франка, – писала Л. Старицька-Черняхівська на схилі літ, – молодого, веселого, з вогненным волоссям і в урочистому, святковому вбранні» [19, с. 2]. Щоправда, згадки мемуаристки про цю першу зустріч із І. Франком дуже уривчасті, майже не охоплюють громадського аспекту другого й останнього в житті письменника легального перебування в Києві. Поряд із цим у спогадах Л. Старицької-Черняхівської знаходимо цікаві відомості щодо сприйняття й способів поширення Франкових творів на Східній Україні у другій половині 1880–1890-х роках. Мемуаристка, зокрема згадує, що М. Старицький захоплено сприймав твори І. Франка й любив їх декламувати, особливо вірш «Якби знав я чари...» (у спогадах названі «Коли б мав я чари, що зпиняють хмари»).

Друга зустріч Л. Старицької-Черняхівської з І. Франком, за її спогадами, відбулася у Львові влітку 1899 року, де вона зупинилася на кілька днів, прямуючи разом із чоловіком Олександром Черняхівським у закордонну подорож до Відня, а згодом до Італії. Письменниця зафіксувала у спогадах свої перші свідомі враження від постаті І. Франка, що його побачила тоді в приміщенні НТШ: «<...> Одразу ж притягла увагу одна постать: середня на зріст людина, – велика голова, вогненне волосся і надзвичайно гарне чоло і мовлячі очі, – найголовніше в обличчі то було чоло і очі, високе, біле, думне чоло, сказати б класичної форми і ясні очі, пильний, гострий погляд, вираз наполегливості і енергії в тісно зімкнутих вустах» [19, с. 4–5]. До цього психологічного портрета письменника Л. Старицька-Черняхівська додала враження, що І. Франко на неї справив своєю різнобічною ерудованістю: «<...> В розмові він опановував всіма, – тонкий аналіз, розуміння подій, влучне, дотепне слово. Живий Франко – то була жива енциклопедія. Розмова звичайно точилася круг наших громадсько-політично-літературних справ. Обізнаности Франковій можна було дивуватись, він не був людиною обмеженою студіюванням однієї наукової дисципліни, він як діамант розсипав геть навколо проміння свого таланту і знання. <...> Ця перша моя зустріч з Франком залишила в душі глибоке враження, – радість, що серед наших кол маємо таку видатну індивідуальність» [19, с. 5].

Якщо у двох попередніх особистих спітканнях з І. Франком Л. Старицька-Черняхівська здебільшого виступала як пасивний спостерігач, то наступну зустріч – «на літературному фронті» – ініціювала сама. Літературний та науковий авторитет І. Франка, певність у його небайдужості до актуальних питань української культури та у прихильності до таланту батька, М. Старицького, вочевидь, спонукали Л. Старицьку-Черняхівську безпосередньо звернутися до письменника у скрутну для її родини хвилину за підтримкою.

Ще 1897 року її батько розпочав судовий процес проти Ізмаїла Александровського, який у своїй статті «Драматурги-хищники» (Мировые отголоски. – 1897. – Ч. 130. – 13/25 мая) звинувачував М. Старицького та інших українських драматургів у літературному плагиаті. Появу статті І. Александровського спричинив виступ М. Старицького на театральному з'їзді в Москві, де він, за його власними словами, порушив «питання про стан української драми і кону і виявив мотивовані наші бажання про хлопоти височайші за полегкість цензури і зрівняння нас з росіянами, про зрівняння наших труп з російськими у адміністрації, про занесення в репертуари народних театрів українських п'єс. Всі ці бажання ухвалені з'їздом єдиногласно... І оце-то достоменно сказило наших злобителів» [22, с. 558]. Тому виграти цей процес, присоромити співробітника українофобського «Кієвлянина» за наклеп на українське письменство, було, на думку М. Старицького, завданням великого громадського значення. «...Це не моя власна справа, – підкреслював він у листі до Ц. Білиловського, – це справа цілого приниженого гурту наших письменників, безправних банітів, на яких має змогу накинути камінь, хто захоче наглумитись, нанівечитись... І коли тільки ці страстотерпці-письменники зважаються хоть слабкий голос підняти за осміяне право нашого слова, то навіть добродушні культуртрегери починають гарчати, а щодо наших злобителів, до українофобів, – то вони зараз здійсмають лемент і гвалт, взиваючи зараз ad consules¹ <...>» [22, с. 557].

З думкою батька цілком солідаризувалася Л. Старицька-Черняхівська, підкреслюючи у своїх спогадах про І. Франка, що судовий процес проти Александровського «давав добру нагоду порушити принципове питання про становище української літератури в Росії» [19, с. 10]. Однак нечисленна на той час українська преса обійшла цю справу мовчанкою.

Судовий процес з І. Александровським розтягся на кілька років, підкопуючи дедалі більше й без того вже слабке здоров'я М. Старицького. Тим часом письменник за «образу честі» покликав на третейський суд Б. Грінченка, який своєю критикою у львівській «Зорі» (1897. – Ч. 11, 18) невдовзі після появи статті І. Александровського мовби підтримував закиди останнього проти М. Старицького. Л. Старицька-Черняхівська захищала інтереси батька (з огляду на стан його здоров'я) і на третейським суді з Б. Грінченком, який відбувся 23 серпня (за старим стилем) 1898 року, і на суді з І. Александровським 18 листопада 1901 р.

Суд визнав І. Александровського винним і призначив покарання у вигляді семи днів в'язниці. Проте осуджений оскаржив вирок, 1902 року мало відбутися ще одне судове засідання. До його початку була дуже бажаною поява в українській пресі об'єктивної, неупередженої критичної розправи про письменника. Адже головним пунктом оборони І. Александровського та його адвоката професора Т. Флоринського, за словами Л. Старицької-Черняхівської, було твердження, «ніби Александровській не сказав в своїй розправі нічого нового, але повторив тільки те, що й до єго казала українська критика», «ніби вся українська критика має такий же погляд на діяльність мого батька, який висловив в своїй розправі д. Александровській» [15, с. 541].

«...Страшно важна для меня теперь экспертиза высоко честного и научно авто-

¹ До консулів, тобто до уряду (лат.).

ритетного человека!», – писав М. Старицький 9 грудня 1901 року М. Сумцову, якого прохав виступити другим експертом у його справі з І. Александровським (судова палата пізніше відмовила в цьому) [21, с. 633]. З метою об'єктивного висвітлення судового процесу в петербурзькій пресі звертався письменник наприкінці листопада 1901 року і до Д. Мордовцева, на що останній відгукнувся статтею «Дорогу Правде» (Санкт-Петербургские ведомости. – 1901. – 9 груд. – № 338). А Л. Старицька-Черняхівська тим часом 5 грудня 1901 року листовно звернулася до І. Франка як до «старшого брата по перу» з проханням написати коротку бібліографічну розвідку про творчість М. Старицького, – «висловитись дрюкованим словом, що українська критика ніколи не казала про мого батька того, що сказав в своїй розправі д. Александровській...» [15, с. 542–543].

Лист-відповідь І. Франка не зберігся, про його зміст можемо судити лише зі слів Л. Старицької-Черняхівської: «Той лист був надзвичайної ціни, в ньому вилася висока шляхетність душі поета і громадянина...» [19, с. 10]. І. Франко дякував за висловлену йому довіру, виявив готовність допомогти і з цією метою прохав письменницю надіслати йому необхідні для критичної розвідки матеріали. «Цей лист, – вела далі Л. Старицька-Черняхівська, – був світодайною хвилиною в стражденному житті мого батька; бажання поплечника-поета одгукнутись на цю справу, шляхетність цього вчинку, сама форма листа, слова його, – дали велику радість і велике піднесення батькові, – віру в те, що всі змагання його життя не згинули марно, а знайшли відгук в суголосьній душі поета. Цей лист був листом історичним. <...> Лист Франковий загоїв багато карбівків в наболілому батьковому серці, що зазнало їх і від ідейних ворогів, і від теплих побратимів» [19, с. 10–11]. Щоправда, Л. Старицька-Черняхівська у спогадах замовчала той факт, що вона сама ініціювала цей лист І. Франка.

У наступному листі до письменника (від 16 грудня 1901 року) Л. Старицька-Черняхівська подала докладні відомості про походження, життя й твори М. Старицького, а також матеріали судових засідань [16, с. 545–568]. «...Ближчі звістки про те життя і рівночасно про те становище, яке в ту пору займав наш автор серед київської укр[аїнської] громади», що їх надіслала Л. Старицька-Черняхівська, І. Франко використав у своїй статті «Михайло П. Старицький» [25], цитуючи місцями (часом досить розлого) уривки її листа.

Не шкодувала письменниця слів подяки І. Франкові за цей шляхетний вчинок і пізніше. У листі, написаному невдовзі по смерті М. Старицького, Л. Старицька-Черняхівська зізналася Франкові, що його стаття про батька була однією з найкращих хвилин його життя: «Такою теплою рососою скропила вона его недуже серце. Вона натхнула ему бажання до творчості, натхнула віру в свої сили. Під впливом її і почав він збирати свої вірші, уложив цілий том. Ще за кілька днів до смерті написав він вже олівцем останні свої вірші, такі безнадійно сумні... І згадуючи це все, я не можу втриматись, високоповажний і дорогий пане Франко, щоб не висловити Вам ще раз свою гарячу подяку за те, що Ви подарували моему бідному татуні кілька таких радісних і теплих днів» [17, с. 518]. І далі поетично підсумувала вагомість Франкової підтримки: «Коли є в цім світі хоть що-небудь тривале, хоч що-небудь варте того, щоб спинити на нему свій погляд – це ті дні радості і єднання духа, які може подарувати

чоловік чоловіку, – Ви подарували їх моєму батькові, такому бідному на ласки» [17, с. 519–520]. Усього збереглося чотири листи Л. Старицької-Черняхівської до І. Франка за 1901–1904 роки.

Не менш вагому роль відіграв І. Франко у творчій долі самої Л. Старицької-Черняхівської як видавець її оригінальних творів і перекладів на сторінках галицьких видань та як один із перших їхніх літературних критиків (див. докладніше про це: [3]). Також Л. Старицька-Черняхівська відгукнулася низкою рецензій на твори І. Франка, зокрема на третє видання драми «Украдене щастя» [14], друге видання поетичної збірки «Зів'яле листя» [11] та поему «Панські жарти» [12]. Вона пильно стежила за публікаціями І. Франка в «Літературно-науковому віснику», що, за її словами, регулярно надходив на Східну Україну. У своїх спогадах про письменника мемуаристка ескізно переповіла, яке велике позитивне враження справив трактат І. Франка «Із секретів поетичної творчості», опублікований у цьому часописі [23], на Павла Житецького: «Одного разу приїздимо ми до нього і бачимо, П[авло] І[гнатович] завжди такий спокійний, епічний, – в великій ажитації, – лице пашисть, очі сяють, на колінах на дошці новенькій том Літературно-Наукового Вістника.

– Чи Ви читали, – звертається до мене, – оцю Франкову працю – «З секретів поетичної творчості»?

– Ні, я ще не мала її.

– «Надзвичайна річ! Я вже можу сказати добре обізнаний з літературою цього питання, – але такого тонкого аналізу, такого розуміння істотності питання я ні в кого не зустрічав».

І почав П[авло] Г[натович] розбирати статтю.

Це була блискуча критика, та, на жаль, вона залишилася тільки в моїй пам'яті. Коли б П[авло] Г[натович] написав її, мав би велику втіху Франко, читаючи критику такого тонкого знавця літератури» [19, с. 6–7].

Третя й остання зустріч Л. Старицької-Черняхівської з І. Франком відбулася в Києві у квітні 1909 року на похороні батька Лесі Українки Петра Косача в будинку по вул. Маріїнсько-Благовіщенській, 97 (нині Саксаганського). «...Та зустріч, – писала мемуаристка, – була така сумна, що й зараз, як згадаю, жалем стискується серце. <...> В господі правили панахіду, зібралися товариші-друзі. Сумні слова, сумні співи, жовтий світ свічок... і тиша... і враз я почувла десь в передпокою тяжке ридання, болюче, рвуче. Я поглянула в передпокій, – середнього зросту людина, стояв він, притулившись до стіни, недбало був одягнений, плакав, і сльози якимось чином крапали, а просто бігли по обличчю; ось він добув з кишені хустку, щоб отерти сльози, і якимось дивно добув... кулаки йому були стиснуті...» [19, с. 11–12].

Тогочасний портрет письменника в рецепції Л. Старицької-Черняхівської та й багатьох інших його знайомих-киян, що ледве його тоді впізнали, виглядав кардинально інакше, порівняно з попередніми приїздами: «Не той Франко, що сяяв діамантом розуму. Нужденна, сухорлява людина, він наче зменьшився й на зріст, очі згаслі, червоні від сліз, одно лише те високе, думне чоло залишалось таким, як і було. <...> Франко заговорив, і одразу страшна трагедія стала всім на очі. Він казав, що втік від ляхів, що вони мордува-

ли його, покрутили йому руки і тому він не може ростиснути кулаків і т[ак]е інше» [19, с. 12–13]. Тоді Л. Старицька-Черняхівська провела самотужки німецького І. Франка до редакції газети «Рада» (була за адресою вул. Велика Підвальна, 6; нині – Ярославів Вал), де він зустрівся з Є. Чикаленком, С. Єфремовим та іншими співробітниками часопису. «День шлюбу, день розцвіту душевних сил, день передчасної смерти души...», – так поетично підсумувала мемуаристка свої три зустрічі з І. Франком [19, с. 14].

Постать І. Франка фігурує і в низці інших мемуарних портретів письменників, що їх створила Л. Старицька-Черняхівська. У спогадах «Хвилини життя Лесі Українки» (1913), написаних невдовзі по смерті письменниці, вона зафіксувала враження поетеси від деяких висловлювань зі статті І. Франка «Леся Українка» (1898), опублікованої у «Літературно-науковому віснику». Не називаючи з делікатності ані часопису, ані прізвища автора статті, який на той час іще був живий, Л. Старицька-Черняхівська писала: «В одній з галицьких часописей було подано велику критичну розправу про Лесину творчість. Ся розправа, така прихильна до Лесі, все-таки завдала їй великого жалю, бо автор її, вихваляючи саму Лесю, образив одну близьку їй особу. Се тяжко вразило Лесю» [20, с. 755]. Тою «близькою особою» була вочевидь мати поетеси, Олена Пчілка. Порівнюючи у своїй статті твори на подібну біблійну тематику – поему Лесі Українки «Самсон» з поезією «Дебора» Олени Пчілки, І. Франко дійшов висновку не на користь твору останньої і фактично ствердив «перевагу таланту дочки над талантом матері» [24, с. 260]. Саме це некоректне й прикре для альтруїстичної вдачі Лесі Українки порівняння мала на увазі Л. Старицька-Черняхівська.

Низка фактів свідчить про ознайомленість Л. Старицької-Черняхівської з літературознавчими розвідками І. Франка, виданими у Львові. У мемуарній згадці «В. І. Самійленко (Пам'яті товариша)» (1932) письменниця майже дослівно наводить слова з Франкової передмови до видання поетичної збірки В. Самійленка «Україні» (Львів, 1906), вплітаючи їх у своє слово на захист поета від несправедливих закидів редактора «Книгоспілки» щодо «застарілої» мови його перекладів [10, с. 818].

Як бачимо, спогади та епістолярій Л. Старицької-Черняхівської є досить важливими джерелами для вивчення наукової біографії І. Франка, особливо пов'язаної з перебуванням письменника в Києві. Її написання поки що не зняте з порядку денного сучасного франкознавства, як і видання доповнених, докладно прокоментованих і критично вивірених спогадів про письменника. Досить змістовні та з художнім хистом написані мемуари Л. Старицької-Черняхівської мають всі підстави гідно його доповнити.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Горак Р. Тричі мені являлася любов : повість-есе ; роман-есе про Івана Франка / Роман Горак ; післямова Л. Новиченка. – К. : Дніпро, 1987. – 266, [2] с. – (Серія «Романи й повісті» ; № 10).
2. Зленко Г. Скільки разів Іван Франко приїздив до Одеси? / Григорій Зленко // Слово і Час. – 2002. – № 7. – С. 75–76.
3. Каневська Л. Іван Франко і Людмила Старицька-Черняхівська : штрихи до творчих взаємин / Лариса Каневська // VI науковий семінар «Роль визначних особистостей –

- митців, діячів науки та культури у процесі формування національної самосвідомості наприкінці XIX – на початку XX ст.» (До дня народження М. П. Старицького) : матеріали / МВДУК ; упор. Н. Грабар, Л. Каневська, О. Мокану. – К., 2011. – С. 82–92.
4. *Кедровський В.* Іван Франко в Одесі / В. І. Кедровський ; публ. О. В. Гонтара // Думська площа. – Одеса, 2000. – 10 листоп. – С. 6, 12. – (Погляд у минуле).
  5. *Кудлач В.* Тут міф і достовірність ходять поруч / Володимир Кудлач // Чорноморські новини. – 2011. – № 099 (21259). – 15 груд. – Режим доступу: <http://chornomorka.com/archive/a-109.html>
  6. *Музичко О.* Іван Франко в Одесі : маловідомий штрих до біографії / Олександр Музичко // День. – 2011. – № 180–181. – 7 жовт. – (Україна Incognita ; Високе чоло генія). – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/216862>
  7. Недруковані спогади про Івана Франка : Людмила Старицька-Черняхівська. Про Франка / Підгот. Л. Герасимчук // Дніпро. – 1965. – № 12. – С. 127–130.
  8. *Олійник В. І.* Франко і М. Старицький / В. Олійник // Іван Франко : статті і матеріали. – Львів : Львівський університет, 1963. – Зб. 10. – С. 102–119.
  9. Спогади про Івана Франка / Упор., вступ. стаття і прим. М. Гнатюка. – Львів : Камеяр, 1997. – 635 с., іл.
  10. *Старицька-Черняхівська Л. В. І.* Самійленко (Пам'яті товариша) / Людмила Старицька-Черняхівська // Старицька-Черняхівська Л. Вибрані твори. Драматичні твори. Проза. Поезія. Мемуари / вступ. стаття, упорядкув. та приміт. Ю. М. Хорунжого. – К. : Наукова думка, 2000. – С. 787–823.
  11. *Старицька-Черняхівська Л.* Іван Франко. «Зів'яле листе». Лірична драма. Видання друге [Рец.] / Л. Старицька-Черняхівська // ЛНВ. – 1911. – Т. 54, кн. 4. – С. 182–183.
  12. *Старицька-Черняхівська Л.* Іван Франко. «Панські жарти». Поема [Рец.] / Л. Старицька-Черняхівська // Книгарь. – 1917. – Ч. 2. – С. 89.
  13. *Старицька-Черняхівська Л.* Ів. Франко (Спогади) // Музей Михайла Старицького (далі – ММС). – Рд-630.
  14. *Старицька-Черняхівська Л.* Іван Франко. «Украдене щастє. Драма з сільського життя в 5 діях». Третє видання, Київ, 1909 [Рец.] / Л. Старицька-Черняхівська // ЛНВ. – 1910. – Т. 49, кн. 2. – С. 478–479.
  15. *Старицька-Черняхівська Л.* Лист до І. Франка від 5 грудня 1901 р. // Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (далі – ІЛ). – Ф. 3. – № 1638. – С. 541–544.
  16. *Старицька-Черняхівська Л.* Лист до І. Франка від 16 грудня 1901 р. / Л. Старицька-Черняхівська // ІЛ. – Ф. 3. – № 1638. – С. 545–568.
  17. *Старицька-Черняхівська Л.* Лист до І. Франка [1904 р.] / Л. Старицька-Черняхівська // ІЛ. – Ф. 3. – № 1614. – С. 517–520.
  18. *Старицька-Черняхівська Л.* Про Франка / Л. Старицька-Черняхівська // ММС. – Рд-1025.
  19. *Старицька-Черняхівська Л.* Уривки спогадів про І. Франка / Л. Старицька-Черняхівська // ММС. – Рд-631.
  20. *Старицька-Черняхівська Л.* Хвилини життя Лесі Українки // Старицька-Черняхівська Л. Вибрані твори. Драматичні твори. Проза. Поезія. Мемуари / Людмила Старицька-Черняхівська ; вступ. стаття, упорядкув. та приміт. Ю. М. Хорунжого. – К. : Наукова думка, 2000. – С. 741–763.
  21. *Старицький М.* До М. Ф. Сумцова. [9 грудня 1901 р.] // Старицький М. Твори : у 8 т. Т. 8 : Оповідання, статті, листи / М. Старицький. – К. : Дніпро, 1965. – С. 626–633.
  22. *Старицький М.* До Ц. О. Білиловського. [Початок жовтня 1897 р.] // Старицький М.

- Твори : у 8 т. Т. 8 : Оповідання, статті, листи / М. Старицький – К. : Дніпро, 1965. – С. 557–570.
23. *Франко І.* Із секретів поетичної творчості / І. Франко // ЛНВ. – 1898. – Т. 1, кн. 1. – С. 17–26; кн. 2. – С. 75–85; кн. 3. – С. 139–151; 1899. – Т. 6, кн. 4. – С. 1–22; кн. 5. – С. 71–80; кн. 6. – С. 137–147.
24. *Франко І.* Леся Українка // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Т. 31 : Літературно-критичні праці (1897–1899) / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1981. – С. 254–274.
25. *Франко І.* Михайло П. Старицький / І. Франко // ЛНВ. – 1902. – Т. 18, кн. 5. – С. 43–67; кн. 6. – С. 126–138; Т. 19, кн. 7. – С. 15–26.
26. *Шелухин С.* Українство 80-х років XIX в. і мої зносини з Ів. Франком / Сергій Шелухин // Спогади про Івана Франка / упор., вступ. стаття і прим. М. Гнатюка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 184–199.

*Стаття надійшла до редакції 05.04.2012
Прийнята до друку 20.04.2012*

IVAN FRANKO IN THE MEMOIRS AND EPISTOLARY HERITAGE OF LYUDMYLA STARYTSKA-CHERNYAKHIVSKA

Larysa KANEVSKA

*Museum of the outstanding workers of the Ukrainian culture: Lesya Ukrainka,
Mykola Lysenko, Panas Saksahanskyi, Mykhailo Starytskyi,
Panas Saksahanskyi street, 97, Kyiv, Ukraine, 01032*

It has been analyzed the reception of Ivan Franko's individuality in little-known memoirs and correspondence of Ukrainian writer and public figure Lyudmyla Starytska-Chernyakhivska. Considered facts shed light on Ivan Franko's relationship with M. Starytskyi, in particular on history of article writing «Mykhailo P. Starytskyi» (1902) by I. Franko.

Key words: memoirs, epistolary heritage, reception, appraisal, creative relationship, biography.

ІВАН ФРАНКО В МЕМУАРИСТИКЕ И ЭПИСТОЛЯРИИ ЛЮДМИЛЫ СТАРИЦКОЙ-ЧЕРНЯХОВСКОЙ

Лариса КАНЕВСКАЯ

*Музей выдающихся деятелей украинской культуры Леси Украинки, Николая Лысенко,
Панаса Саксаганского, Михаила Старицкого,
ул. Саксаганского, 97, Киев, Украина, 01032*

Проанализировано рецепцию личности Ивана Франко в малоизвестных воспоминаниях и переписке украинской писательницы и общественного деятеля Людмилы Старицкой-Черняховской. Рассмотренные факты проливают дополнительный свет на взаимоотношения И. Франко с М. Старицким, в частности на историю написания статьи И. Франко «Михаил П. Старицкий» (1902).

Ключевые слова: мемуары, эпистолярный, рецепция, оценка, творческие взаимоотношения, биография.